

# Kur'ân Üslûbündeki İfade Tercihleri ve Mana İlişkisine Molla Gürânî'nin Yaklaşımı\*

**Öz:** Kur'an-ı Kerim dil özellikleri yönüyle kendine has belâgat üslûbuna ve üstün bir ifade gücüne sahiptir. Ayetlerdeki ifade tercihlerinin yanı sıra lafız ve mana ilişkisi yönüyle de eşsiz bir metindir. Muhtevastındaki husûsîlik, harflerin, kelimelerin ve terkiplerin dizimindeki edebî ahenk ve bunların bağlama uygun olarak zikredilmesi Kur'an'ı belâgatın zirvesinde mu'ciz bir söz sanatı eseri kılar. Ayetlerde en fasih lafızlar bir araya gelmiş ve en doğru mana en güzel söz dizimiyle aktarılmıştır. Kur'an'ı inkâr eden muhataplara onun bir benzerini getirme hususunda tehdide bulunulması ve muâraza girişimlerinin acziyetle sonuçlanması da i'câzî yönünün üstünlüğüne delalettir. Molla Gürânî (ö. 893/1488) de 'âyetü'l-Emânî adlı tefsirinde Kur'an'ın belâgatına ve i'câzına dair önemli tespitlerde bulunur. Kur'an'ın anlatım üslûbündeki ifade tercihleri ve mana ilişkisi bağlamında farklı kullanımlardaki belâgî nüktelere değinir. Tercih edilen lafız ve terkiplerin sarfî ve nahvî yapılarını tahlil eder ve delalet ettikleri mana incelemelerine dikkat çeker. Bu çalışmada müellifin ayetlerde belâgî üslûp olarak nitelendirdiği dilsel kullanımlara ve manaya yansımalarına dair yaklaşımları ele alınmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Arap Dili ve Belâgatı, Kur'an Üslûbu, Molla Gürânî, Gâyetü'l-Emânî.

Muhammed Eser  
ALTUNTAŞ 

## Molla Gurânî's Approach to Wording Choice in Style of the Quran and Meaning Relation

**Abstract:** The Holy Quran's linguistic features has excellent expression and rhetorical wording. Besides the phraseology in the verses, relationship between meaning and wording makes it unique. Arrangement harmony of the letters, words and phrases and utterance of those in the context make the Quran miraculous work of art at high on rhetoric. The verses give the exact meaning with fluent and clear expressions and accurate syntax. The Quran challenges to the deniers creating a similar one and then they try to compete with and imitate it. The Quran has such a great supremacy that they were incapable to create the book similar to it. Molla Gurânî states his ideas about rhetoric and inaccessible supremacy of the Quran, in his commentary, Gâyetü'l-Emânî. He talks about rhetorical deep with in the context of wording choice of the Quran and meaning relation. He analyses chosen wordings and phrases in terms of grammar structure and points to deep meanings of them. In this study, linguistic usage of the rhetoric in the Quran wording of the the writer and semantic approaches of him are handled.

**Keywords:** Arabic Language and Rhetoric, Style of the Quran, Molla Gurânî, Gâyetü'l-Emânî.

\* Bu makale araştırmacının "Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-Emânî Adlı Tefsirinde Belâgat Uygulamaları" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

\*\* Arş. Gör. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı. E-Posta: muhammed.altuntas@cbu.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8652-2536>.

## Giriş

Üslûp (أسلوب) sözlükte “yol, tarz, metot, sanat” gibi anlamlara gelir.<sup>1</sup> Terim olarak üslûp sözün telifinde, terkiplerin ve lafızların seçiminde mütekellimin takip ettiği kelâmî metottur. Diğer bir tabirle manayı ve maksadı ifade etmede, cümlenin yapısında ve kullandığı sanatlarda onu diğerlerinden ayıran yöntemidir. Kur’ân üslûbu da sözün oluşturulmasında ve lafızların seçiminde Kur’ân’ın kendine özgü benimsediği ifade tarzıdır.<sup>2</sup> Kur’ân’ın dili cahiliye döneminde ait edebî bir Arapça olmasına rağmen üslûbu yenidir.<sup>3</sup>

Klasik kaynaklarda Kur’ân üslûbu konusu, Kur’ân’ın belâgatı, nazmı ve çoğunlukla i’câzı temelinde ele alınmıştır.<sup>4</sup> Son dönemde ise Fâdil Sâlih es-Sâmerrâî gibi araştırmacılar Kur’ân’ın ifade üslûbuyla ilgili inceliklerini beyânî tefsir metodu altında incelemiştir.<sup>5</sup>

Kur’ân-ı Kerim birçok ayette inkâr eden muhataplara meydan okur ve bir benzerini getirmeleri hususunda tedricen tehdîde bulunur. Öncelikle Tur Sûresi 34. ayette “Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler!” denilerek onun tamamına benzer bir söz getirmeleri istenmiştir. Akabinde tehdîde farklı bir seviyeye inilmiş ve Hûd Sûresi 13. ayette “Yoksa “onu (Kur’ân’ı) uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah’tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin”” şeklinde en azından on sûrenin benzerini getirmeleri teklif edilmiştir. Sonrasında bir derece daha inilerek Yunus Sûresi 38. ayette “Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah’tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.”

1 İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-lüga ve sihâhü'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), I, 149; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâr-u Sâdir, h. 1414), I, 473; Muhammed b. Yakûb b. el-Firûz bâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Muhammed Nuaym el-Araksûsî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), I, 98.

2 Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmü'l-Kur’ân*, (y.y.: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, t.y.), II, 303.

3 Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 38.

4 M. Suat Metoğlu, “Üslûbü'l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 382.

5 “Beyânî tefsir, genel tefsirden bir cüz olup sanatsal açıdan takdim-te’hir, hazif-zikir, teşabüh-i ihtilaf ve bir lafzı diğerine tercih etme gibi Kur’ân’ın ifade üslûbuyla ilgili inceliklerinin yanı sıra belâgat, fesâhat, ses ve ifade güzelliği yönünden beyânî i’câzını ortaya koyan bir tefsir çeşididir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Marangozoğlu, “Fâdil Sâlih es-Sâmerrâî’nin Beyânî Tefsir Anlayışı”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 10 (2016/10), 185-214.

şeklinde şart hafifletilmiş ve sadece bir sûrenin benzerini getirmeleri talep edilmiştir. Sonuncusunda İsrâ Sûresi 88. ayette “De ki: “*Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.*”” şeklinde Arap müşriklerin Kur’ân-ı Kerim’in bir benzerini getirme hususunda âciz kalacakları kesin olarak ortaya konulmuştur.<sup>6</sup>

Kur’ân, dilsel, belâğî ve beyânî özelliklerinin yanı sıra halkî, ilmî, teşri’î, tarihî, ğaybî ve daha birçok yönüyle i’câzîdir.<sup>7</sup> Dolayısıyla Kur’ân’ın i’câzî dili, üslûbu ve fesâhatinin dışındaki özelliklerinde de aranmalıdır.<sup>8</sup> Bununla birlikte Arap edebiyatının önde gelen temsilcilerinden olan Câhız (ö. 255/869), Kur’ân’ın i’câzını özellikle erişilmesi imkânsız bir dil mucizesi olmasıyla ilişkilendirir ve i’câz esasını nazım düşüncesine dayandırır.<sup>9</sup>

Bâkîllânî (ö. 403/1013) de Kur’ân’ın eşsiz nazmı, farklı telifi ve belâgatta en üstün noktada yer alması yönüyle muhatapları âciz bıraktığını ifade eder. Ayrıca Arap dilinde Kur’ân’ın uzunluğundaki bir kelamda üstün edebî tasrife, latif manaya, birçok faydaya ve hikmete, belâgattaki tenâsübe ve söz ustalığına sahip fasîh başka bir kelamın olmadığını ileri sürer. Hitabın tertibinde ve cümle üslûplarında alışlagelmiş tabirlerinden tamamen farklı kendine has üslûbu olduğu görüşünü benimser.<sup>10</sup>

Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) ortaya koyduğu nazım teorisinde Kur’ân’ın söz dizimindeki üstünlüğün muhatapları âciz bıraktığını ifade etmiştir. Lafızların bağlama uygun olarak bir araya gelmesindeki hususiyetler, ayetlerin başlangıç ve sonlarındaki eşsiz güzellikler, lafızların etkisi, darb-ı meseller, haberlerin, öğütlerin, uyarıların, hatırlatmaların, terğib ve terhîbin ifade edilmiş biçimlerindeki incelikler bunlardan bazılarıdır.<sup>11</sup>

Süyûtî’nin (ö. 911/1505) naklettiğine göre Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) Kur’ân’ın i’câzını fesâhatî, farklı üslûbu ve bütün kusurlardan beri olmasına bağlar.

6 Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 180; Hasan Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemleri* içinde, ed. İsmail Güler, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 232-233.

7 Fadl Hasan Abbas, *İcâzü’l-Kur’ân*, (Umman: Câmîatü’l-Kudüs el-Meftûha, 2007), 26-46.

8 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 163.

9 Yusuf Şevki Yavuz, “İcâzü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yayınları, 2000), 21: 403-406.

10 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *İcâzü’l-Kur’ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, (Mısır: Dâru’l-Meârif, 1997), 35-36.

11 Ebû Bekr Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü’l-i’câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, (Kahire: Matbaatu’l-Medenî, 1992), 39.

Zemlekânî (ö. 727/1327) Kur'ân'ın kendine özgü telifi ve müfred kelimelerin terkip ve veznindeki düzgünlüğü, mürekkebin ifadelerin mana bakımından üstünlüğü, lafız ve manadaki her edebî sanatın en üst seviyede sunulmasını i'câz yönüyle ilişkilendirir.

İbn Atıyye'ye (ö. 541/1147) göre Kur'ân'ın i'câzı, Allah'ın Kur'ân'daki lafızların terbinde hangi lafzın öncesiyle uygun olacağını ve bir manadan sonra gelen hangi mananın öncesine açıklık getireceğini bilmesi şeklindedir.<sup>12</sup>

## 1. Kur'ân Üslûbündeki İfade Tercihleri ve Mana İlişkisine Molla Gürânî'nin Yaklaşımı

Molla Gürânî (ö. 893/1488) *Ġâyetü'l-Emânî* adlı tefsirinde Kur'ân'ın anlatım üslûbündeki ifade tercihleri ve mana ilişkisi bağlamında belâğî nüktelere sıklıkla değinmektedir. Tercih edilen lafız ve terkiplerin sarfî ve nahvî niteliklerine göre delalet ettiği mananın inceliklerine dikkat çekmektedir. Fiil yerine isim cümlesinin tercih edilmesi, müfred yerine cemî ifadenin zikredilmesi, mastar formundaki tercihler, zâhir isim yerine ism-i mevsûl kullanımı, dolaylı ifade tercihi, fiillerde bâb tercihi, edat ve harfi cerlerin tercihi, müteaddî fiilin meful almaması, bedelin cümlede zikredilmesi, hece tekrarı ve anlam ilişkisi, ifadede nazmın değişmesi, kelâmü'l-munsif ve dine davet üslûbu gibi farklı konulardaki dilsel kullanımlarda önemli tespitler yapmaktadır. Bu bağlamda müellifin Kur'ân üslûbündeki ifade tercihleri ve mana ilişkisine yaklaşımı örneklerle ele alınacaktır.<sup>13</sup>

### 1.1. İsim cümlesinin tercih edilmesi

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ  
"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar."<sup>14</sup> Molla Gürânî ayette hamd edilmeye layık olanın yalnızca Allah olduğunun الْحَمْدُ لِلَّهِ şeklinde isim cümlesiyle<sup>15</sup> bildirilmesinin hikmetini şöyle açıklıyor: Bu üslûp O'nu hamd

12 Celâleddin Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1974), IV, 8-9.

13 Molla Gürânî'nin açıklamalarındaki bazı bölümlerde kelâmın muhtasar olması ve hazif içermesi sebebiyle kastedilen nüktayı tam manasıyla aktarabilmek için tefsirin ana kaynakları arasında kabul edilen Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı ve Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl*'i, ayrıca ikincil kaynaklar arasında gösterilen Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihü'l-gayb*'ı gibi eserlerdeki ilgili ayetin tefsirinden istifade edildi.

14 En'âm, 6/1.

15 İsim cümlesinin haberi, müfred veya isim cümlesi şeklinde olursa makamın karinesiyle devam

edenlerin hamdine ihtiyaç duymadığını göstermek ve bütün hamdin yalnızca Allah Teâlâ'da inhisâr edildiğine delalet etmek için tercih edilmiştir. Bunda şuna da işaret vardır: Kullar Allah'a hamdetmekle O'nda olmayan bir vasfı O'na kazandırmış olmazlar. Bilakis O'nun bazı kemâlî vasıflarını dile getirmiş olurlar.<sup>16</sup>

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) de bu hususa dair belâğî bir nükteden söz eder: Eğer kul **أَحْمَدُ اللّٰهَ** "Allah'a hamdediyorum" derse hamdi ve şükürü yerine getirdiğini iddia etmiş olabilir. Fakat **الْحَمْدُ لِلّٰه** "Hamd Allah'a mahsustur" dediği zaman kulun bu sözünde hamd-ü senâyı yerine getirdiği iddiası bulunmaz. Bilakis kendisi hamdi yerine getirsin veya getirmesin Allah Teâlâ'nın her daim hamd-ü senâya layık olduğu manası vardır.<sup>17</sup>

## 1.2. Mübalağa içeren ibare kullanılması

**قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ** "Allah, "Ey Nûh! O asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim" dedi."<sup>18</sup> Hz. Nûh'un oğlu için Rabbine dua ve niyazda bulunduğu, onun kendi ailesinin bir parçası olduğu, ailesini kurtaracağına dair Allah'ın vadinin şüphesiz olduğunu ve oğlunun kurtarılmasını talep ettiği bir önceki ayetteki sözlerine adeta keskin bir üslûpla cevap verilmiştir.

**إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ** ifadesi oğlunun neden onun ailesinden olmadığını sebebini bildirir. Çünkü o fâsîd bir amel sahibidir. Ayetteki üslûpta **ذُو عَمَلٍ فَاسِدٍ إِنَّهُ** "O salih olmayan bir amel sahibidir" demek yerine "Onun kendisi salih olmayan bir ameldir" denilmiştir. Buradaki ince manada sanki onun şahsı amelin kendisi kılınmış olup kınamada mübalağa murad edilmiştir. Tıpkı şair Hansâ'nın<sup>19</sup> (ö. 24/645) şu beyitindeki gibi<sup>20</sup>;

ve sübût ifade eder. Fakat haberi fiil cümlesi olursa mana teceddüt ifade eder. Bkz. Ahmed Mustafa el- Merâğî, *Ulûmu'l-belâga*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 57.

16 Molla Gürânî, Şihâbüddîn Ahmed b. İsmâil, *Gâyetü'l-emânî fi tefsîri'l-kelâmî'r-rabbânî*, thk. Hâmid b. Ya'kûb el-Furayh vd. (Riyad: Dâru'l-Hadâra, 2018) II, 425-426.

17 Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, h. 1420), XII, 473.

18 Hûd, 11/46.

19 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî, *eş-Şî'r ve'ş-şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Kahire: Dâru'l-Hadis, h. 1423), I, 335.

20 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, III, 762-766; Nâsirüddîn Ebû Saîd b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, haz. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî. t.y.), III, 136.

فَإِنَّمَا هِيَ إِقْبَالٌ وَإِدْبَارٌ

*Ancak onun kendisi bir gidiş ve bir geliştir.*

*(Ancak o bir ileri gider, bir geri gelir.)*

Ayrıca ayetteki tercih edilen ifade, din yakınlığının soy yakınlığından önce geldiğine işaret eder.<sup>21</sup>

### 1.3. Terkibin açıkça zikredilmesi

وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.""*<sup>22</sup> Molla Gürânî'ye göre Hz. Mûsâ'nın, firavuna hitaben kendisinin bir elçi olarak gönderildiğini beyan ettiği ayette Allah Teâlâ'yı رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Alemlerin Rabbi"* şeklinde nitelendirmesi firavunun da bu âlemler mefhumuna dahil olduğunu hatırlatmak maksadıyladır.<sup>23</sup>

### 1.4. Zâhir isim yerine ism-i mevsûl kullanılması

وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى *"Sağ elindeki (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez.""*<sup>24</sup> Hz. Musâ'nın sihirbazlarla karşılaşması esnasında Allah Teâlâ kendisine açıkça *"asanı at"* dememiş *"Sağ elindeki (değneğini) at"* demiştir. Molla Gürânî bu ifadede ism-i mevsûlün kullanılmasındaki kapalılığın tahkîr veya ta'zîm amaçlı olabileceğine dikkat çeker.

Asanın açıkça zikredilmemesi tahkîr/küçük görme amaçlı olarak ele alındığında mana, *"Onların iplerinin ve asalarının çokluğuna aldırma! Elindeki şu küçücük odun parçacığını yere at. Çünkü o tek ve küçücük bir odun parçası olduğu halde onların çok ve kocaman görünen sihirlerini Allah'ın kudretiyle yutacaktır"* şeklinde düşünülebilir.

Diğer taraftan ayetteki ifadenin asayı ta'zîm için olması da mümkündür. Bu durumda mana, *"Onların sihirlerinin azametini ve çokluğuna aldırma! Çünkü senin elinde onların hepsinden daha büyük olan bir şey var. Onlar sayıca çok olmalarına"*

21 Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâ'iki gâvâmizi't-tenzil ve 'uyû-ni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), II, 389.

22 A'râf, 7/104.

23 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, II, 726.

24 Tâhâ, 20/69.

*rağmen senin elindeki yanında çok az ve küçücük kalırlar. O halde sen elindeki at da Allah'ın izniyle onları yutup yok etsin*" şeklinde düşünülebilir.<sup>25</sup>

Nitekim ayetteki her iki vecihe göre bu üslûpta Hz. Musa'yı küfür ehline karşı cesaretlendirme ve tebliğ yolunda Allah'ın yardımıyla kendisine nice muvaffakiyetler bahşedileceği mesajı verilmiştir.

### 1.5. Cemî ifadenin tercih edilmesi

قَالَ إِنِّي لَعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ "Lût şöyle dedi: «Şüphesiz ben sizin yaptığınız bu çirkin işe kızanlardanım.»"<sup>26</sup> Hz. Lût kavmini haddi aşan çirkin fiillerinden dolayı uyarmaya ve kınamaya devam etmiştir. Onlara hitaben إِنِّي لَعَمَلِكُمْ قَالَ "Ben sizin yaptıklarınıza buğzeden biriyim" demek yerine مِنَ الْقَالِينَ "Ben size buğzedenlerden biriyim" demesi mana kapsamı itibarıyla çok daha belîğdir. Zira ayetteki bu ifade diğer buğzeden kimselerin de varlığına delalet eder ve Hz. Lût'un da onların zümresine dahil olduğunu vurgular.<sup>27</sup>

### 1.6. هَلْ istifhâm edatının isme dahil olması

وَعَلَّمَنَاهُ صَنَعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ "Bir de Davud'a, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi korusun. Şimdi siz şükrediyor musunuz?"<sup>28</sup> Arap dilinde istifham edatı olan هَلْ aslında fiile dahil olur fakat burada ismin başında kullanılması bir nükteye binâendir. Ayette هَلْ ile birlikte fiil kullanılmayıp isim kullanılması, makamın teceddüd yerine sübût isteyen bir makam olması gerektiğini ortaya koymak içindir.

Dolayısıyla ayetteki فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ "Peki siz şükredenler misiniz?" ifadesi süreklilik manası taşıdığından muhatapların şükretmelerini talep etme hususunda daha belîğ bir ifadedir.<sup>29</sup> Zira bu ifade فَهَلْ تَشْكُرُونَ "Peki şükrediyor musunuz?" veya أَفَأَنْتُمْ شَاكِرُونَ "Siz mi şükredensiniz?" şeklindeki ifadelerden daha etkilidir. Çünkü ilk iki ifade fiil ba-

25 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, IV, 805; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 74.

26 Şuarâ, 26/168.

27 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, V, 366; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, IV, 148.

28 Enbiyâ, 21/80.

29 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, IV, 953.

rındırdığı için teceddüd ifade eder, üçüncü ifade ise isim barındırdığı için sübût ve istimrâr ifade etse dahi ayetteki ifadeden daha alt bir söylemdir.<sup>30</sup>

Çünkü Arap dilinde isim, sübût (kalıcılık) ve istimrâr (süreklilik) anlamlarına, fil ise teceddüd (yenilenme) ve hudûs (yeni olma/değişim) anlamlarına delalet eder.<sup>31</sup>

### 1.7. Hece tekrarı ve anlam ilişkisi

فَكُبِّبُوا فِيهَا هُمْ وَالْعَاوُونَ "Artık onlar ve o azgınlar tepetaklak oraya (cehenneme) atılırlar."<sup>32</sup> Ayette Allah'ı bırakıp da herhangi bir azabı defedemeyen ve kendilerine de başkasına da fayda sağlayamayan putlara tapanların ve ilahlarının tepetaklak cehenneme atılacağı bildirilmiştir.

Molla Gürânî de ayette zikredilen tekrarlı hece yapısına sahip fiilin manaya katkısını ele almıştır. Nitekim كَبَّ fiili "bir şeyi tepetaklak yüzüstü atmak" anlamına gelir. Ayette kullanılan كَبَّكَ ifadesi ise كَبَّ fiilinin hece tekrarıdır. Bu ifadede lafızdaki tekrar, manadaki tekrara ve kesrete delil kılınmıştır. Yani manadaki tekrarı vurgulamak için lafızda da tekrar yapılmıştır. Buna göre mana "Onlar cehenneme atıldıklarında onun dibine ulaşıncaya kadar tekrar tekrar tepetaklak yüzüstü düşeceklerdir" şeklinde düşünülebilir.<sup>33</sup>

### 1.8. Zamirin müfred veya cemî zikredilmesi

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضِلَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ "Allah kimi doğru yola iletirse, odur doğru yolu bulan. Kimleri de saptırırsa, işte onlar, ziyana uğrayanların ta kendileridir."<sup>34</sup> Ayetteki ilk ifadede hidayet söz konusuyken müfred هُو zamirinin gelmesi, devamında dalâlet söz konusuyken cemî هُمْ zamirinin zikredilmesi lafız ve mana itibarıyla. Bu kullanımlara göre müfred zamiriyle müminlerin hidayet yolu üzerinde birlik içerisinde tek bir bütün gibi olduklarına, cemî zamiriyle ise dalâlette olan kimselerin ise ayrı ayrı yollara saptıklarına işaret edilmiştir.<sup>35</sup>

30 Ebû Ya'kûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Naim Zerzûr, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 309.

31 Süyûtî, *el-İtkân*, II, 376.

32 Şuarâ, 26/94.

33 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, V, 346-347; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, IV, 94; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 322.

34 A'râf, 7/178.

35 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, II, 799; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, III, 43.



### 1.9. ف yerine و atıf harfinin kullanılması

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ  
"Andolsun! Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar, "Hamd, bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a mahsustur" dediler."<sup>36</sup> Müellif Allah Teâlâ'nın Davud ve Süleyman peygambere verdiği ilme mukabil o ikisinin "elhamdülillah" sözlerinin başında akabiyet manası taşıyan ف yerine bu manayı yansıtmayan و atıf harfinin zikredilmesindeki belâğî hususa değinmiştir. Şöyle ki وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ ifadesinin başında "أَعْطَيْتُهُ فَشَكَرَ" "Ona verdim, o da hemen teşekkür etti" cümlesindeki gibi ف atıf harfi gelmemiş yerine و harfinin tercih edilmesiyle ayette sanki şöyle denilmiştir: وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيمِ الْقَبُورِ وَجَوَارِحًا وَقَالَا "Andolsun! Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a ilim verdik. O ikisi de kendilerine verilen bu ilimle kalben ve bedenen amel ettiler ve hamd yalnızca Allah'a mahsustur dediler" manası hissettirilmiştir. Bu da dil ile şükürün öncesinde kalp ve diğer uzuvlarla amel edilirse şükürün güzel olacağı manasına işarettir.<sup>37</sup>

Dolayısıyla ayette ف ile atıf yapılsaydı bu durumda mana "Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar da hemen akabinde elhamdülillah dediler" şeklinde olurdu. Dolayısıyla onların önce kalp ve diğer uzuvlarla amel edip sonra da dil ile hamdettikleri manası anlaşılabilir.

### 1.10. Mastarda daha kapsamlı ifadenin tercih edilmesi

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ  
"Nûh onlara) şöyle dedi: "Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yok. Aksine ben, Âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."<sup>38</sup> Kavmindeki önde gelen kişilerin Hz. Nûh'u sapkınlıkla suçladıkları bir önceki ayette ضَلَالٌ مُبِينٌ "Kavminin ileri gelenleri, "Biz seni açıkça bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler"<sup>39</sup> ضَلَالٌ lafzı kullanılmışken, bu ayette Hz. Nûh'un cevabında onların kullandıkları ifade yerine ضَلَالَةٌ kelimesi tercih edilmiştir. Çünkü ضَلَالَةٌ ifadesi mana itibarıyla ضَلَالٌ ifadesinden daha kapsamlıdır. Dolayısıyla bu kelimenin kullanılması Hz. Nûh'un kendisinde herhangi bir sapkınlık bulunmadığını belirtme hususunda daha güç-

36 Neml, 27/15.

37 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, V, 406-407.

38 A'râf, 7/61.

39 A'râf, 7/60.

lü bir ifade şeklidir. Böylelikle Hz. Nûh *لَيْسَ بِي ضَالَّةٌ* ifadesiyle “Bende sapkınlık namına hiçbir şey yok!” demiş gibidir.

Nitekim Arap dilinde de benzer bir kullanım vardır: Birisi sana *هَلْ عِنْدَكَ تَمْرٌ* “Hurman var mı?” diye sorduğunda cevap olarak *لَيْسَ عِنْدِي تَمْرٌ* “Bende hurma yok” demek yerine *لَيْسَ عِنْدِي تَمْرَةٌ* “Bende hurma namına hiçbir yok” demen daha belîğ bir ifadedir.<sup>40</sup>

### 1.11. Mastarın merfû zikredilmesi

*وَيَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ* “O gün vay yalanlayanların haline!”<sup>41</sup> Müellife göre *وَيَوْمَئِذٍ* ifadesi “helak” manasındadır. Bu kelimenin aslı fiil formu kullanılmadığı için onun yerine geçen *وَيَوْمَئِذٍ* şeklinde mansûb bir mastardır. Burada bedduanın sürekliliğe delalet etmesi ve mananın daha güçlü hissettirilmesi maksadıyla mansûb yerine merfû kullanıma dönüşmüştür.<sup>42</sup>

### 1.12. Mastarın mecâzî mananın anlaşılmasını engellemesi

*وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا* “Allah Mûsa ile de doğrudan konuştu.”<sup>43</sup> Bu ayette zikredilen Allah Teâlâ’nın Hz. Musa ile herhangi bir vasita olmaksızın konuşması, vahyin en ileri mertebesidir. Molla Gürânî’ye göre Allah’ın konuşması hakiki manadadır. Nitekim mecâzî bir konuşmanın olduğuna dair yanlış algının önüne geçmek için ayette *تَكْلِيمًا* ifadesi hakiki manayı tekid amaçlı bir mastar olarak getirilmiştir.<sup>44</sup>

### 1.13. İsmi fâil manasında mastar kullanılması

*مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ* “Sinsi vesvesecinin kötülüğünden...”<sup>45</sup> Molla Gürânî’ye göre vesvese veren kimsenin *الْوَسْوَاسِ* şeklinde mastarla isimlendirilmesi ve fâil yeri-

40 Molla Gürânî, *Ġâyetü'l-emânî*, II, 689; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 113-114.

41 Mürselât, 77/15.

42 Molla Gürânî, *Ġâyetü'l-emânî*, VII, 895.

43 Nisâ, 4/164.

44 Molla Gürânî, *Ġâyetü'l-emânî*, II, 248; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî, (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), II, 133; Nehâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Misrî, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, (Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, h. 1409), II, 240.

45 Nâs, 114/4.



### 1.15. *عَسَى* edatındaki mana ilgisi

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ  
إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ  
فَعَسَى أَوْلَىٰ لَكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır.”<sup>53</sup> Ayette zikredilen sıfatlara haiz kemâlât sahibi müminlerin dahi hidayet üzere olmaları *عَسَى* “umulur ki” gibi ümit bildiren bir lafızla ifade edilmesi, müşriklerin övündükleri amellerinden fayda görecekleri tarzındaki beklentilerini yok etmek ve onların hidayet makamından uzak olduklarını bildirmek içindir. Zira müminlerin bile bu kadar güzel vasıflarla hidayet üzere olmaları hususu “umulur ki” şeklinde ifade edilmişken, şeriata aykırı davranan müşriklerin zaten hidayetten uzak olduklarına işaret edilmiştir. Ayrıca bu üslupta müminler için kendi halleriyle mağrur olmaları ve güvenmeleri hususunda bir yasaklama vardır.<sup>54</sup>

### 1.16. *ثُمَّ* edatının *istib‘âd* manasında kullanılması

“Kim, Rabbinin âyetleri kendisine hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zalimdir? Şüphesiz ki biz suçlulardan intikam alıcıyız.”<sup>55</sup> Müellife göre *ثُمَّ* edatı ayetler hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirmenin akıldan uzak olduğunu (*istib‘âd*) vurgulamak içindir. Müellif aynı vurgunun aşağıdaki hamâse (kahramanlık) beytinde bulunduğunu da şahit getirmiştir<sup>56</sup>:

وَلَا يَكْشِفُ الْعَمَاءُ إِلَّا ابْنُ حُرَّةٍ ... يَرَى عَمْرَاتِ الْمَوْتِ ثُمَّ يَزُورُهَا

*Asil kimseden başkası felaketi ortadan kaldıramaz  
Ki o, ölümün acılarını görür sonra da onu ziyarete gider!*

Cafer b. Ulbe b. el-Hârisî’nin bu beytinde<sup>57</sup> asil bir kimsenin ölümün ızdırabını görüp onun zorluğunu bile bile ölümle karşılaşmak istemesi akıllardan uzak bir

53 Tevbe, 9/18.

54 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, III, 229; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, III, 75.

55 Secde, 32/22.

56 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, V, 727.

57 Bkz. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Divâni'l-Hamâse*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, t.y.), 10.

durum olarak **ثُمَّ** edatiyla aktarılmıştır.<sup>58</sup> Bu bağlamda ayetteki **ثُمَّ** edatına "hâlâ, bile bile" manalarını yüklemek yerinde olur.

### 1.17. Kelime ve harfi cer tercihinde mana vurgusu

"قُلْ آمَنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُنْذَرُ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلأَذْقَانِ سُجَّدًا" *De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o (Kur'an) okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.*<sup>59</sup> Kur'an okunduğu zaman kendilerine ilim verilen kimseler **يَخِرُّونَ لِلأَذْقَانِ سُجَّدًا** "Çeneleri üstü secdeye kapanırlar" ifadesinde **أَذْقَانٌ** "çeneler" kelimesinin tercih edilmesi onların son derece huşu içinde olmalarından kinâyedir. Ayrıca **لِلأَذْقَانِ** ifadesinde **لِ** harfi cerinin isti'lâ harfi olan **عَلَى** harfi cerinin manasında kullanıldığı açıktır. Nitekim burada **لِ** harfi ceri sıkı bir **الِإِتِّصَالِ** "irtibat" ve **الِإِلْتِصَاقِ** "yakınlık" manası barındırdığı için tercih edilmiştir.<sup>60</sup> Ayrıca **الِإِحْتِصَاصِ** "ait olma" anlamı da ifade eder.<sup>61</sup>

Özetle ayette secde hususunda **وُجُوهٌ** "yüzler" ifadesi yerine **أَذْقَانٌ** "çeneler" ifadesinin tercih edilmesi ve **عَلَى** yerine **لِ** harfi cerinin kullanılmasıyla onların secdeye kapandıklarında tamamen huşu içerisinde Rableriyle irtibat ve yakınlık sağladıkları ve kendilerini yalnızca O'na ait hissettikleri manası dikkat çekmektedir.

### 1.18. Bedelin zikredilmesinin manaya etkisi

"**قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ**" *"Âlemlerin Rabbine iman ettik" dediler. "Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine."*<sup>62</sup> Müellife göre sihribazların **رَبِّ الْعَالَمِينَ** "Âlemlerin Rabbine iman ettik" demelerinin akabinde bundan bedel olarak **رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ** ifadesini ayrıca zikretmeleri, bununla firavunu kastetmediklerini vurgulamak içindir. Çünkü firavun Kasas Sûresinde de zikredildiği üzere<sup>63</sup> kendisini onların ilahı olarak görüyordu. İşte onun bu vehmini ortadan kaldırmak için ifade cümleye bedel olarak getirilmiştir.<sup>64</sup>

58 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 515.

59 İsrâ, 17/107.

60 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, IV, 479.

61 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 700.

62 A'râf, 7/121-122.

63 "Firavun, "Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilahınız olduğunı bilmiyorum." (Kasas, 28/38).

64 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, II, 734.

### 1.19. Fiillerde bâb tercihi

“Allah bir kimseyi ancak güçünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır.”<sup>65</sup> Ayette iyilikten söz edilirken كَسَبَ fiili tercih edilmişken şerden söz edilirken iftiâl bâbına nakledilmiş olan اِكْتَسَبَ fiili tercih edilmiştir. Zira اِكْتَسَبَ fiilinde “bir işi seve seve yapma” manası vardır. Bu bağlamda insan nefsi şehevî isteklere meyilli olduğu için böyle bir kullanım tercih edilmiştir. Ayrıca bu ifade şekli her nasıl olursa olsun yapılan hayra karşılık mükafat olduğuna ve kişinin isteyerek işlediği şer eyleminden sonra mutlaka cezalandırılacağına delalet eder.<sup>66</sup> Hayırda ise bunun tersi bir durum olduğundan “seve seve yapmak” manasına delalet etmeyen كَسَبَ fiili tercih edilmiştir.<sup>67</sup>

### 1.20. Dolaylı ifadenin kullanılması

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ “Andolsun, biz Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.”<sup>68</sup> Ayette direkt olarak سَنَةً وَخَمْسِينَ عَامًا “dokuz yüz elli sene” denilmemiş İLَّا خَمْسِينَ عَامًا “elli yıl hariç bin sene” ifadesi tercih edilmiştir. Çünkü dokuz yüz elli seneden daha fazlası vehmedilmesin ve takrîbî mana düşünülmesin diye bu ifade kullanılmıştır. Bununla beraber lafzen daha kısa ve daha makbul bir ifadedir. Ayrıca أَلْفَ “bin” ifadesi uzun bir müddeti haber vermede daha etkili bir söylemdir ve buradaki duruma daha uygundur.

Arap dilinde istisnâ katiyyete delalet eder, istisnânın terk edilmesinde ise takrîbî mana düşünülebilir. Örneğin bir kimse “Falanca yüz sene yaşadı” dediğinde onun kesin olarak değil de yaklaşık yüz sene yaşadığı zannedilebilir. Fakat o kimse “Bir ay hariç yüz sene veya bir yıl hariç yüz sene yaşadı” derse o zaman bu zan ortadan kalkar ve ifade kesinlik bildirir.<sup>69</sup>

Diğer bir husus da bu sûrede bazı peygamber kıssalarının müşriklerin inkârî sözlerinden hemen sonra zikredilmesi, Hz. Peygamber’e bir teselli mahiyetinde-

65 Bakara, 2/286.

66 Molla Gürânî, *Ğâyetü'l-emânî*, I, 1023-1024.

67 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 332.

68 Ankebût, 29/14.

69 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXV, 36.

dir. İlk olarak Hz. Nûh kıssasıyla başlanması ve kavmi içerisindeki kalış süresinin zikredilmesi, onun çok uzun süre sıkıntılara katlandığını hatırlatmak ve bununla Peygamberimizin sebât ve metânetini artırmak vardır.<sup>70</sup>

### 1.21. İfadede nazmın değişmesi

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَاحْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنِ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّبَكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يُغُرَّبَكُمُ بِاللَّهِ الْعُرُورُ *“Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun! Şüphesiz Allah'ın va'di gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın.”*<sup>71</sup> Ayetteki hitap, ataları cahiliye dini ve inkâr üzerine ölen müminlerdir. Ayette onların küffardan olan atalarına ahirette fayda verecekleri, şefaathçi olacakları yönündeki umutları sonlandırılmak istenmiş ve bu ifadeler çok güçlü bir tekid yoluyla bildirilmiştir.<sup>72</sup>

Şöyle ki nazmın başında o günde babanın çocuğuna fayda veremeyeceğinden bahsedilirken *وَلَدٌ* lafzı getirilmişken nazmın devamındaki çocuğun babasına hiçbir fayda veremeyeceği hususu önceki üslûbun aksine *مَوْلُودٌ* kelimesi ile aktarılmıştır. Ayrıca bu ifade *هُوَ* fasıl zamiriyle tekid edilmiştir. Çünkü *مَوْلُودٌ* kelimesi “bizzat senden doğan çocuk” manasında kullanılırken *وَلَدٌ* kelimesi ise hem “evlat” hem de “torun” manasında kullanılır. Bu nedenle mana “Bırakın onlara ahirette torunlarının fayda vermesini, kendilerinden doğan evlatları bile fayda veremez” şeklinde çok etkili bir söylemle vurgulanmıştır.<sup>73</sup>

### 1.22. Müteaddî fiilin meful almaması

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْقَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ *“Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz*

70 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, V, 580-581; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III, 445.

71 Lokmân, 31/33.

72 Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III, 504.

73 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, V, 707; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III, 504; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, IV, 218.

bir “mudga”dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım.”<sup>74</sup> Ayette لئبين لكم “size açıklamamız için” ifadesinden sonra kelamın zahirine göre “neyi?” sorusunun cevabı olarak bir meful gelmesi gerekirdi. Fakat ببين fiili müteaddî olmasına rağmen akabinde beyan edilecek ögenin zikredilmemesi, Allah Teâlâ'nın ilim ve kudretinin mükemmeliyetini ortaya koyan bazı fiillerin mahiyetinin tam olarak kavranamayacak türden olmasına delalet eder.<sup>75</sup>

### 1.23. Kelâmü'l-munsif

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ  
“De ki: “Size göklerden ve yerden kim rızık verir?” De ki: “Allah. O halde ya biz hidayet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!”<sup>76</sup> Ayetin başında kesin bir delil ve etkili sağlam bir ifade zikredildikten sonra وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ “O halde ya biz hidayet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!” cümlesinin gelmesi iki gruptan sadece birisinin hak üzere olduğuna vurgu yapar. Böylece tarafları mesele hakkında içimizden kim doğru kim hatalı şeklinde düşünmeye sevk eder. İşte bu üslûp kelâmü'l-munsif olarak adlandırılır.

Müellife göre hüccet ve delil ile hasmı susturmada bu üslûptan ötesi yoktur. Onu en net bir şekilde mağlup etmede, fikirlerinde sabit ve inatçı olan kişinin gürültü patırtısına mâni olmada en etkili yöntemdir. Hassân b. Sâbit'in (ö. 60/680) Ebû Süfyân'a (ö. 31/651-52) hitaben şu beytindeki<sup>77</sup> üslûp da aynı türdendir.<sup>78</sup>

أَتَهْجُوهُ وَلَسْتَ لَهُ بِكَفٍّ... فَشَرُّكُمْ لِخَيْرِكُمَا الْفِدَاءُ

*Dengi olmadığın halde onu hiciv mi ediyorsun?  
İkinizden kötü olan daha iyi olana feda olsun!*

Ayetteki kelâmü'l-munsif üslûbu, Allah'ın peygamberini ilim ve benzeri meselelerde gerçekleşen münazaralara bir irşâddır. Şöyle ki; tartışan taraflardan biri diğerine “Söylediğin bu söz yanlış, sen hatalısın!” dediğinde, bu onu öfkelenendir, öfke anında ise fikrî mantık kalmaz, bu mantık eksiliği oluşunca da ihtilafta ka-

74 Hac, 22/5.

75 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, IV, 998; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 144.

76 Sebe', 34/24.

77 Ebû Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'âni*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, t.y.) I, 191.

78 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, V, 858; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 581-582.



İnan hususun anlaşılması ümit edilemez. Bu durumda hedeflenen maksada da ulaşamaz. Fakat o kişiye “*Bu hususta ikimizden birisinin hatalı ve ısrarcı olduğunda şüphe yok! Batıl içerisine dalmak çirkin, hak olana yönelmek ise en güzel ahlaktır. O halde hangimizin hatalı olduğunu anlamaya çalışalım*” dediğinde bu üslûp muhatabı düşünmeye, o hususu gözden geçirmeye ve taassubu terk etmeye sevkeder.

Buna göre Allah'ın hidayete erdiren, Hz. Peygamber'in hidayete eren, kafirlerin ise yoldan sapan ve saptıran taraflar olduklarında hiçbir şüphe bulunmadığı halde Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e “*O halde ya biz hidayet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!*” ifadesini kafirlere söylemesini emretmesi bu türden bir üslûba delalet eder.<sup>79</sup>

#### 1.24. Dine davet üslûbu

“*Hani babasına şöyle demişti: “Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”*”<sup>80</sup> Hz. İbrahim babasının içinde bulunduğu büyük hata ve günah konusunda nasihat edip öğüt vermek istediği zaman sözlerini titiz ifadelerden seçmiş ve en güzel uyum içerisinde sıralamış, bununla beraber nezaket, şefkat, hoşgörü, yumuşaklık, edep ve güzel ahlak gibi özellikleri sözünde barındırmıştır.<sup>81</sup> Nitekim Hz. İbrahim yanlış yolda olduğunu bildiği halde babasına bunu açıktan söylememiş, onun yerine Allah Teâlâ'nın “*Dünyada onlarla iyi geçin*”<sup>82</sup> buyruğunu düstur edinerek edep yollu bir davranış sergileyip babasına gittiği yanlış yolda ısrarını sürdürdüğüne, aşırıya gittiğine ve artık bu yoldan uzak durması gerektiğine dikkat çeken bir soru yönelmiştir. Bununla “*Nasıl olur da herhangi bir sevap ve ceza konusunda şuursuz olan ve kendisine kulluk edenin ibadetini hiçbir şekilde hissetmeyen putlar ibadet edilmeye layık olabilir?*” manası vurgulanmıştır.

Sonra Hz. İbrahim yumuşak ve nezaket dolu bir ifadeyle babasını hakka davet etmiştir;

79 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXV, 205.

80 Meryem, 19/42.

81 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 19.

82 “*وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَأَتَّبِعْ مَسِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ*” “Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim.” (Lokmân, 31/15).

يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا  
"Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola iletayım."<sup>83</sup> Zira bunları ifade ederken babasını cahillikle nitelemediği gibi kendisini de üstün bir ilimle nitelemez. Sadece kendisinde babasında olmayan bir ilim olduğunu ve bunun da dosdoğru yola iletildiğini dile getirmiştir. Yani sanki babasına, "Farz edelim ki sen ve ben bir yolda ilerliyoruz ve gidilecek yerin bilgisi benim elimde var. Bu yüzden sakın bu kılavuza tabi olmayı küçümseyip reddetme" demek istemiştir.

Daha sonra babasının bulunduğu halden vazgeçirmek için şeytanın halini hatırlatmıştır;

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا  
"Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur."<sup>84</sup> Bu sözleriyle "Yanıdaki bütün nimetlerin sahibi olan Rahman sıfatına haiz Rabbine bile isyan etmiş olan şeytan, senin için her türlü helak, rezillik ve cezadan başkasını istemeyen bir düşmandır. Seni bu sapıklığa bulaştıran ve sana dalaleti süslü gösterip emreden odur. Eğer dikkatle bakabilirsen şeytana ibadet ettiğini görürsün. Şeytan itaat etmeyerek Allah'a asi olan bir varlıktır. Bu yüzden Allah için düşman olan bir varlığı sakın arkadaş edinme" demek istemiştir.

Son merhalede babasına azabı hatırlatmış fakat hüsn-ü edep üslubundan vazgeçmemiştir;

يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا  
"Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahmân tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum."<sup>85</sup> Burada عَذَابٌ ifadesinin nekra gelmesi babasının küfre devam etmesi halinde azabın en şiddetlisine layık olduğu anlamı içerse bile daha önceki izlediği edep üslubuna devam etmiştir. Çünkü azabın ona doğrudan ilsâk olacağını açıkça ifade etmemiş, bunun yerine onu korkutmak için azlığa delalet eden مَسَّ fiiliyle azabın kendisine dokunacağını söylemiştir. Ayrıca Hz. İbrahim bu dört nasihatın her birinin başında babasına yakın olmak ve istirham maksadıyla يَا أَبَتِ "babacığım" ifadesini kullanmıştır.<sup>86</sup>

Nitekim bu kıssada dine davet ve ikna için muhatabı doğru eyleme sevk etme

83 Meryem, 19/43.

84 Meryem, 19/44.

85 Meryem, 19/45.

86 Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, IV, 685-687; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 19-20.

sürecinde iletişim üslûbuna titizlikle riayet edilmiştir. Hz. İbrahim'in babasını hakka ve doğru yola davet ederken kurduğu cümlelerin sıralaması ve tercih ettiği ifadeler son derece belîğdir. Sözlerini katı ve sert bir üslûpla değil, gayet nazik ve tatlı bir şekilde dile getirmiştir. Zira ilk ayette, babasına rubûbiyet makamından uzak olan putları ilah edinmesinin akıl dışı olduğu hususunda tefekküre iten bir soru yöneltmiş, ikinci ayette babasını cehaletle suçlamaksızın ve kendisine verilen ilimle övünmeksizin ona tabi olması durumunda gittiği batıl yoldan kurtarabileceği hissini sağlamış, üçüncü ayette şeytanın itaat etmeyişi babasının inkar etmesiyle özdeşleştirerek putlara tapmanın Allah'ın asi bir varlık olarak nitelendirdiğini şeytana tapmakla aynı şey olduğunu hatırlatmış, dördüncü ayette akla ve hakikate aykırı davranışları sebebiyle onun ilahi azaba duçar olmasına gönlünün razı olmadığını beyan etmiş ve tüm bunların başında "babacığım" diye seslenmesi onu çok sevdiğini ve hak yola iletme arzusu içinde olduğunu göstermektedir.

## Sonuç

Molla Gürânî Kur'an'daki lafızların ve terkiplerin ifade ediliş tarzında mümkün olan diğer ifade tercihleri arasında kıyaslamalar yapar ve manaya delaletleri hususunda çıkarımlarda bulunur.

Özellikle müellif tercih edilen bu ifade biçimlerindeki bilişsel ve duygusal boyutun muhataba yansımaları üzerinde durmaktadır. Lafızların müfred-cemî kullanımlarında ve fiillerdeki bâb tercihlerindeki anlam inceliklerini belirtir. İsim cümlesinin fiil cümlesine nazaran manayı mezkûr muhataba inhisâr ettiğini ifade eder. İstifhâm edatının genel kuralı aksine kullanılmasındaki mana vurgusuna değinir. Atıf harflerinin fiil formlarıyla birlikte kullanımını mana derinliği üzerinden değerlendirir. Bir manayı karşılayabilecek en yakın kelimeler yerine tercih edilen dolaylı ifadelerin yapılarındaki tekidli mana vurgusuna dikkat çeker. Bilhassa mastarların sarfî kullanım farklarındaki anlam çeşitliliğine değinir. Bedel olarak zikredilen ifadenin bir vehmi ortadan kaldıracığını belirtir. Fiildeki hece tekrarının anlamda da tekrara ve artışa yol açtığını ifade eder. Ayrıca dine davet üslûbündeki tercih edilen latif ve nezaket dolu ifadelerin muhatabın psikolojisi üzerindeki etkisini tahlil eder ve kelâmü'l-munsif üslubunun muhatap üzerindeki olumlu etkilerinden söz eder.

Örnekler incelendiğinde anlaşılmaktadır ki ayetlerdeki dilsel yapıyı şekillendiren temel esas, muktezâ-yı hale en uygun lafız ve terkiplerin bir araya gelmesi ve en sahih mananın aktarılmasıdır. Dolayısıyla Kur'an'da zikredilen her bir harfin, kelimenin ve terkiplerin sarfî ve nahvî yapısının üstün bir belâğî manaya delalet ettiği aşıkardır.

## Kaynakça

- Abbas, Fadl Hasan. *İ'câzü'l-Kur'ân*. Umman: Câmîatü'l-Kudüs el-Meftûha, 2007.
- Askerî, Ebû Hilâl. *Dîvânü'l-me'âni*. Beyrut: Dâru'l-Cil, t.y.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. *İ'câzü'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1997, 35-36.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd b. Muhammed. *Envârü'l-tenzil ve esrârü'l-te'vil*. haz. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. t.y.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhîr. *Delâilü'l-i'câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1992.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Muhammed Nuaym el-Araksûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, h. 1423.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâr-u Sâdir, h. 1414.
- Marangozoğlu, İzzet. "Fâdil Sâlih es-Sâmerrâi'nin Beyânî Tefsir Anlayışı". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10, 10 (2016/10), 185-214.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. *Ulûmu'l-belâga*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Metoğlu, M. Suat. "Üslûbü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 382. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Molla Gürânî, Şihâbüddîn Ahmed b. İsmâil. *Gâyetü'l-emâni fi tefsiri'l-kelemlî'r-rabbânî*. thk. Hâmid b. Ya'kûb el-Furayh vd. Riyad: Dâru'l-Hadâra, 2018.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, h. 1409.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, h. 1420.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-ülûm*. thk. Naîm Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1974.
- Taha Hüseyin. *Cahiliye Şiiri Üzerine*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Taşdelen, Hasan. "Belâgat İlmi ve Tarihi". *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler* içinde. ed. İsmail Güler. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ali b. Muhammed el-Hatîb. *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, t.y.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 403-406. İstanbul: TDV yayınları, 2000.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelil Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâ'iki gâvâmizi'l-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi'l-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1407.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. y.y.: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, t.y.